

зауважити навіть люди, невтаємничені в причини такого настрою.

А що до вечері в „Бамбуля“... Але пощо входити в подробиці? Полковник ніколи нічого не робив тільки до половини. Як висловився Джим: — „Ох, мій дорогий! То було їдження!“ — Селі робилося сумно, коли пригадала собі Елін, яка стояла біля паркану і дивилася на відїзд товариства, але старалася здусити в собі то почування. Елін повинна мати научку.

По повороті до дому — через цілу дорогу всі хором співали, а бас батька зливався з голосами молоді — Селі склонила голову на груди мужа і промовила:

— Не знаю, як ти то робиш, але ще ані разу не зробив ти мені розчарування.

— То є напrawdę велика думка! — відповів муж і, пригортаючи з ніжністю свою дружину, пестощами висловив те, чого не доповів словами:

— І ніколи не зроблю!

(Переклав П. Іс.)

Петро Коструба.

Патріотизм землі.

(Нові мотиви у творах Василя Стефаника).

Воєнна хуртовина, що рокотом гарматніх громів перелетіла по наших землях, найшла широкий відгомін у літературній творчості. Від перших поезій Пресової Кватири У. С. С., аж до найновіших повістей останнього року, скрізь находимо мотиви, сяк чи так звязані з воєнними подіями.

Не бракує їх і в Стефаника.

Автор, що так пильно прислухувався до всіх голосів людської душі, не міг не доторкнутися тих глибоких перемін, які викликала у психіці галицького селянства світова й визвольна війна, так як і не міг поминути мовчанкою нової гекатомби терпіння, яку вона з собою принесла. Вразливе око обсерватора нотує факти, а творчий дух поета перетворює їх у безсмертні картини.

Так повстали нариси збірки „Земля“.

Залишився в них автор вірним своїй методі творення. Як в давніших його писаннях, видимо тут у мініатюрних образках

представлені духові переживання людини, схоплені з фотографічною просто вірністю й майже різьбарською плястикою. Як і досі, находимо той строго відмірений стиль, що ніколи ніодного зайвого слова не кине. І той суворий реалізм у відтворенні життя, що межує з песимізмом натуралізму.

Той реалізм проглядає і з „*Діточої пригоди*“, і з „*Пістунки*“ і з „*Синів*“, пробивається в зазначенні конфлікту світоглядів діда *Гриця* й його дітей, і загалом у змалюванні психіки дієвих осіб із повною життєвою правдою — без тіні ідеалізації. Але при повному бракові *ідеалізації* — ціла збірка пронизана одною великою *ідеєю*, що ярко відріжнює її від плодів безідейного натуралізму.

Ця ідея, що золотою ниткою тягнеться через нариси „*Вона — земля*“, „*Марія*“, „*Сини*“, аж до „*Діда Гриця*“ — це патріотизм. Не відірвана від землі, привязана до зверхніх акцесорій національна романтика, але вирослий із землі й цупко закорінений у землі патріотизм.

„Послідний раз прийшов Андрій: він був у мене вчений. Тату, каже, тепер ідемо воювати за Україну. — За яку Україну? — А він підоймив шаблев *груду землі* тай каже: *Оце Україна*, а тут — і справив шаблев у груди — отут її кров; *землю нашу ідем від ворога відбирати*“.¹⁾

Цей простий і ясний аргумент промовив просто до серця неосвіченого батька-селянина, бо він почув у ньому те, що йому було найближче духом: *голос землі*:

„Як та його шабля блиснула тай мене засліпила. Сину, кажу, та є ще в мене менший від тебе, Іван, бери і сго на це діло; він дужий, *най вас обох закопаю у цу нашу землю, аби воріг з цього коріння її не виторгав у свій бік*“.

(„*Сини*“).

І коли Максим раз порозумів потребу жертви для землі в нього не стало місця на ніякі дальші вагання. Простолінійний і твердий, якби викутий із одного кусня криці, Максим привик ходити простою дорогою, без закрутів, але й без вороття. Тож те саме поручає синам, коли їх у бій виправляє:

„А як я їх скидав на колії, том сказав: Андрію, Іване, *взад не йдіть*, за мене пам'ятайте“.

І сам він, навіть думкою, ніколи „не піде взад“, не пожаліє тієї найбільшої жертви, яку зложив на вівтарі рідної землі. Його

¹⁾ Підчеркнення всюди мої. П. К.

мука душевна зазначилася лише в його поведінці на-зовні: відколи втратив обох синів, Максим завжди галасував, лютився і кричав, скрізь: на полі й у селі, на коней, на людей — і на себе самого. Але не видимо ніякого психічного заломлення, ніякого жалування сповненого вчинку. Зосталось лише терпіння, з яким дужається цілий час залізний Максим, і горда свідомість вартости принесеної пожертви:

„Він зварив кулешу, убрав білу сорочку, повечеряв і затих. Потім прикляк до землі і молився:

— А ти, Мати Божа, будь мойов газдинев; ти з своїм сином по середині, а коло тебе Андрій та Іван по боках...
Ти дала сина одного, а я двох“.

Цей образ батьківського терпіння доповнює новеля „Марія“, що змальовує переживання матері з того самого приводу. Марію, селянку, що при байдужому становищі чоловіка вивчила „своєю головою“ трьох синів, захопила війна.

„А як настала війна. То оба старші зараз зачали збиратися — а найменший не хотів лишитися. Лагодила їх цілу ніч у дорогу, затикала кулаками рот, аби їх не побудити. А як начало світати, на зорях, як побачила їх, що сплять супокійно, то й сама заспокоїлася. Сіла біля них у головах, гляділа на них тихенько від зорі до сходу сонця і — в той час посивіла“.

Але Марія — жінка. Вона не має й не може мати такої гранітної сили, як Максим у „Синах“. Тож, мимо зрозуміння потреби жертвування, в її душі родиться конфлікт: материнська любов бунтується проти тієї України, що забирає її діти, вона хоче лишити собі бодай одного, бодай найменшого:

„Що крок ступила, то все надіялася, що котрийсь зі старших обернеться до неї й скаже:

— Мамо, лишаємо тобі найменшого на поміч і потіху“.

А коли ніюдин не сказав того слова, сива стерня придорожна підшепнула Марії злочинну думку:

— „Таж вони зреклися тебе; паничі забули мужичку...

Гірка капелька просякла з її серця і втроїла її відразу.

...Виймила з рукава ніж і сказала: найменший, Дмитро най лишиться, а ні, то закопаю зараз у себе ніж. Сказала се і сейчас зрозуміла, що перетяла тим ножем світ на двос: на одній половині лишилася сама, а на другій — сини тікають геть від неї... І впала“.

Але згодом, коли пробудилася з безтями, вона зрозуміла, що вона не в праві, що якесь вище право було на боці синів.

Вона зривається, щоби направити заподіяне, і кличе наймолодшого, що залишився біля зомлілої:

— „Біжім, синку, за ними, абим їх згонили, най мені дурній мужичці простять. Я не знала добре, я невинна, що моя голова здурила, як тота Україна забирає мені діти“...

І тут, *mutatis mutandis*, находимо те саме поставлення справи, що в „Синах“. Інша обстановка, інший відтінок терпіння, але вирішення проблеми те саме: спір із материнською любовю виграє — Україна.

Не інакше становище займає й „Дід Гриць“.

Дід Гриць — не сучасного покоління постать. Оглухлий, присліплий, сучасник Франка й Павлика — жиє тепер лише споминами того гуртування до боротьби за народне право, яке переживав під їх проводом. Відчужений від дітей, що потонули в буденщині, він тими споминами розгрівав молодечі душі внуків, запалював їх тим вогнем, якого грань тліла ще на дні душі діда. А як прийшла війна, то „... всі.. яких ми вігодували і що їх Франко навчив, зробили одну коменду українську, а коменда каже, має бути Україна“. Тай тоді:

— „Внуки пішли, а я ще і внуку відпровадив, аби в шпиталях ходила за хорими. Ані одно не вернуло. Стара здурила, мене лихословила, Україну проклінала. Ходив ти, каже, ціле жите по вічах тай діти заказив, тай пустив їх стрімголов. А діти нібито нічого не кажуть, обминають, що я кости їх дітий порозкидав, по всему світу“.

І сидить дід Гриць самотний, дивиться на світ довкола себе — і все розуміє. Розуміє він і вибухи розпуки своєї жінки й мовчазний докір синів, що втратили своїх дітей. Він це все розуміє й оправдує, але про те він має непорушну свідомість правильности власного становища. Бо коли згадує той час, коли „була Україна“, то каже: „Хто цього часу в нас не видів, тому Бог, видко, ласки не вділив“.

Лише тривожить діда думка про майбутнє: „...боюси, що як вже буде по міні, то мої діти пообдирають стіни, та Шевченка, та Франка, та всіх наших, вони повикидають на під. Вони їм діти помордували, вони на них дивитися не годні... Цей малий внук, він би ще пошъинував моїх приятелів, але де йому ще до сили“.

І щоби захоронити свої святощі від знищення, дід Гриць лишає заповіт:

— То як мої діти не схотіли би пошъинувати моїх *святих* ¹⁾ то купіт шкірену шкатулу та покладьте їх мені

¹⁾ Це підчеркнення від автора.

на грудь. Кажуть, що *шкіра не гниє віками*. Та ще одну просьбу маю. Лишаю букату поля на кого вже ви тепер скажете, аби, як будут згортати кістки наших стрільців у купи, то аби і за мене хто там згорнув кілька лопат. Але високо, *бо на тих костях зацвіте наша земля*“.

У цьому реалістичному малюнку ще й зачеплена *проблема покоління*. Живуть разом представники їх трьох: діди, батьки і внуки. Дід Гриць — представник вимираючих дідів, що переховали національну традицію й передають її внукам. Його сини — це сучасне старше покоління: їх душі заломилися під тиском воєнного лихоліття й родинних трагедій — і вони, знеохочені, дбають лише про виживлення себе й тих дітей, що ще їм залишилися. Третіх тут репрезентує малий унук діда Гриця: вони неторкнені черваком зневіри, плекатимуть залишену дідами традицію, пошанують їх святощі, а коли прийде слухний час — піднімуться до чину.

Оце декілька нових мотивів у Стефаниковій творчості. Не залишаючи давної маніри, у таких самих, до останніх границь можливо стиснених коротких нарисах, де з кожного речення бухає ціла повість, письменник показує нам нові форми психічних переживань, розкриває нові сторінки душі українсько селянина. І ці нариси зв'язує одною ідеєю, даючи нам приміри справжнього патріотизму, на яких стільки разів в останніх роках здобулося українське селянство. Не патріотизму пози, але патріотизму жертви, не патріотизму фрази, але патріотизму чину. І ця ідея, це ще один самоцвіт, докинений Стефаником до тих жемчугів, якими він уже збагатив був скарбницю української літератури.

А подає нам поет те все багатство у простій і безпретенсіональній формі, але з питомою йому силою експресії. Його прості речення немов обухом б'ють по голові — промовляють до серця сильніше від найдобрішого патосу.

